

‘Gemeentehuiskaart’ broddelwerk

Kees Floor

Bij binnenkomst van het gemeentehuis in Bilthoven zie je links tegen de wand een reproductie van een oude, zeventiende- of achttiende-eeuwse kaart van Maartensdijk. De oorspronkelijke kaart heeft eerder gehangen in het gemeentehuis van die gemeente en bevindt zich nu in het Regionaal Centrum Vecht en Venen te Breukelen. Wat is op die kaart te zien, wanneer werd hij gemaakt en door wie en hoe heeft het origineel de tand des tijds doorstaan? De teksten op de kaart beantwoorden al een deel van deze vragen. Daarnaast werpt een onderzoeksverslag uit 1924 meer licht op de zaak.

De kaart waar het om gaat is de *Caarte van de Landen gelegen onder Oostveen, bestaande in de gehuchten van Herverscop, Maartensdijk, Agterweteringe, Nieuwe en Bisschopswetering, Blaucapel, Twaalf en Zes Hoeven etc.* (figuur 1, zie pagina 20). Deze titel staat aan de bovenkant, aan weerszijden van het wapen van het kapittel ten Dom. Het Domkapittel was destijds ‘ambachtsheer’ van Oostveen (Maartensdijk).

Op de kaart ligt het noorden linksonder. Aan de bovenzijde van het weergegeven gebied bevindt zich de grens met het toenmalige De Bilt en linksboven met De Vuurst (De Vuursche). Iets lager links is de landscheydinge tusschen Goyland en ’t Sticht aangeduid. De grens met Achttienhoven vormt de onderrand van de in kaart gebrachte verzameling percelen. Rechts ligt Utrecht; de grens is niet benoemd. Doordat echter op Utrechts grondgebied, net als elders buiten Oostveen, geen percelen zijn ingetekend, is die grens toch gemakkelijk terug te vinden.

Wegen, vaarten en buurtschappen

Verscheidene wegen, vaarten en polders binnen het kaartgebied zijn voorzien van een naam. De namen van de dwarsvaarten *Achter-*

wetering, Nieuwe Wetering en Bisschopswetering en die van de polders *de 12 Hoeven* en *de 6 Hoeven* fungeren tevens als namen van buurtschappen; we kwamen ze al tegen in de titel van de kaart. De buurtschap Herverscop lag tegen de grens met De Bilt en strekte zich met een breedte van ongeveer 13 smalle per-

celen uit van de Groenekanseweg in zuidwestelijke richting tot aan de Hoofddijk.

In feite ging het de opdrachtgevers en de kaartmaker in dit geval echter niet om deze aardrijkskundige namen, al maken ze het wel gemakkelijker de verschillende weergegeven percelen te lokaliseren. De kaart diende namelijk voor het bijhouden van de grondboekhouding en vermeldt daarvoor van alle percelen de grootte, de naam van de eigenaar of eigenares, eventuele bebouwing en een ‘kadastraal nummer’ (figuur 2).

Landmeters en notabelen

De kaart werd in 1764 ontworpen en getekend door landmeter Gerbrand Nicolaas Back (figuur 3), advocaat en geadmiteerd landmeter bij het Hof van Utrecht, en vernieuwd in 1776 (figuur 4), zoals hij zelf in de tekstkaders op de

18

Fig. 2. Uitsnede uit de kaart van figuur 1 met percelen, gelegen tussen links de Maartensdijk (Dorpsweg, Maartensdijk), rechts de Nieuwe Wetering en onder de huidige Koningin Wilhelminaweg. Per perceel is de eigenaar of eigenares vermeld en de oppervlakte in morgen (m) en roeden (R).

kaart laat weten. Hij is overigens ook bekend van andere kaarten van Oostveen, bijvoorbeeld die van figuur 5, waarvan het origineel in 1777 werd gemaakt. Back baseerde zich bij het vervaardigen van de gemeentehuiskaart (figuur 1) op een oorspronkelijke versie van de landmeters Jan van

Diepenem en Baltus Lobé, die het kaartgebied in 1643 en 1644 hadden opgemeten (figuur 3). In beide gevallen waren de geërfden (grondeigenaren) van Oostveen de opdrachtgever. Back zette de kaart om naar de situatie in 1776, met onder ander geactualiseerde namen van de eigenaren van de percelen. Overigens kwam na

een restauratie in 1923 onder het jaartal 1776 het jaartal 1641 naar voren; mogelijk is in dat jaar een eerste schets gemaakt, nog voordat dat de resultaten van de metingen van Van Diepenem en Lobé in het terrein beschikbaar waren. In die tijd was

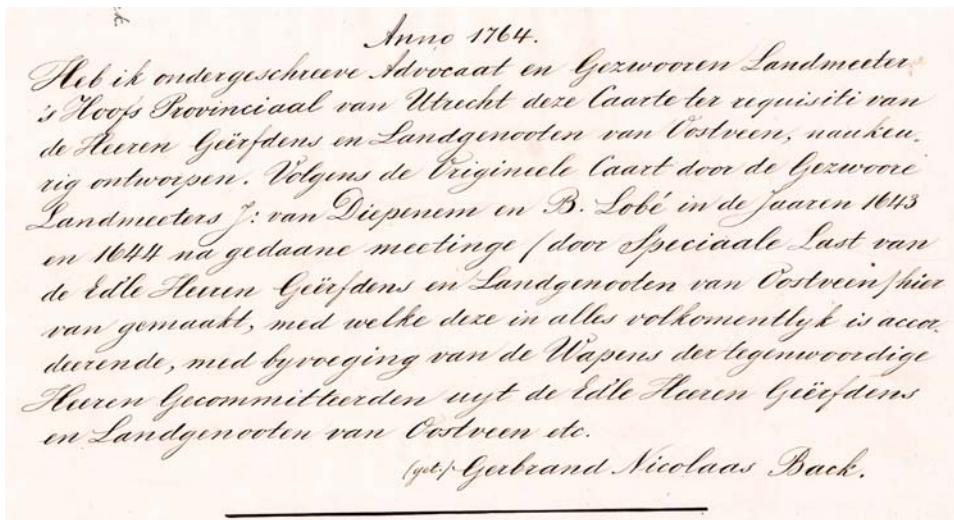

Fig. 3. Kader met tekst uit 1764, zoals door landmeter Back aangebracht op de kaart van figuur 1, links-onder. Uitsnede uit een kopie van de kaart, vervaardigd door D. van der Werf in 1875. Collectie Het Utrechts Archief, catalogusnummer 216724.

Fig. 1. De 'gemeentebuiskaart' van landmeter G.N. Back uit 1776. Collectie Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen (Breukele

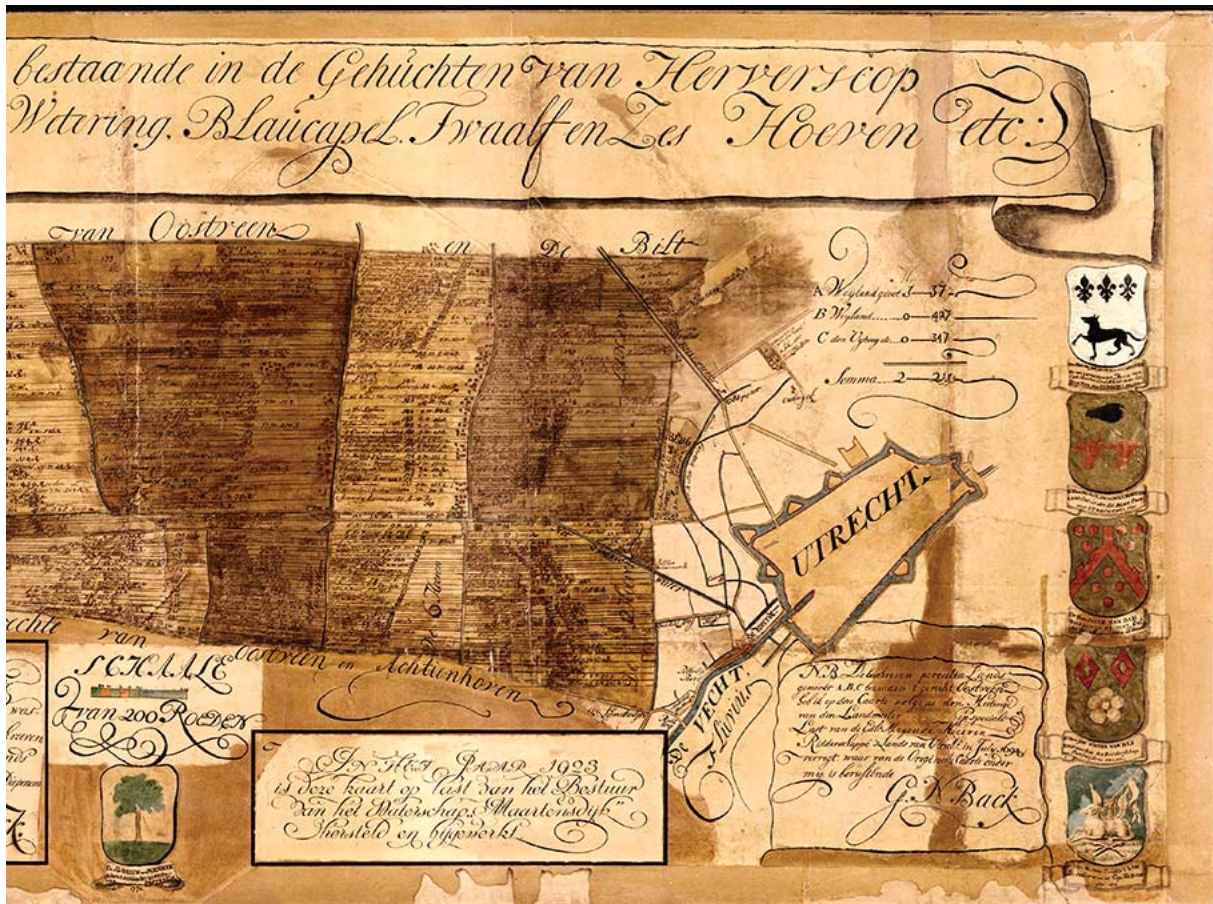
het gebruikelijk om op kaarten wat ruimte te gunnen aan de opdrachtgevers of sponsors. Dat kon bijvoorbeeld gebeuren door het opnemen van het familiewapen. Back verving daarom niet alleen de namen van de toenmalige grondeigenaren door die van de grondeigenaren van 1776, maar voegde links-, rechts- en midden onder ook de familiewapens toe van de gecommiteerde geërfden (bestuurders) van Oostveen.

Broddelwerk

Toen Back de kaart in 1776 onderhanden nam, was deze inmiddels 'door Vogtigheyd etc. genoegzaam geheel bedorven en onleesbaar geworden', zo schreef hij in een kader op de kaart; vermoedelijk had dat verval plaats ge-

vonden in de periode waarin hij zelf de kaart onder zijn hoede had. 'Med groote Moeyte' had hij hem vernieuwd (figuur 4). Hij lijkt tevreden met het desondanks behaalde resultaat, zo lezen we tussen de regels door. Van tevredenheid was bij de opdrachtgevers in het totaal geen sprake. De relatie met Back was al behoorlijk bekoeld doordat hij de te repareren kaart naar hun oordeel veel te lang onder zijn hoede had gehad, waarschijnlijk al vanaf 1764. Op de talrijke aanmaningen de kaart terug te bezorgen had de landmeter niet gereageerd. Daarom besloten de gecommiteerde geërfden van Oostveen op hun vergadering van 27 december 1777 Back een ultimatum te stellen. De herstelde kaart moest uiterlijk 15 januari 1778 worden afgeleverd op

ukelen), BB-THA_0024.

de secretarie van het Kapittel ten Dom. Mocht Back in gebreke blijven, dan zou een stadsbode de kaart bij hem thuis komen halen.

Zo ver liet Back het niet komen; voor de aangegeven datum was de kaart op het opgegeven adres afgeleverd. Toen bleek echter dat de kaart niet was gerestaureerd en zelfs in nog belabberder staat was dan voordien. Reparaties waren niet uitgevoerd en de namen van de grondeigenaars klopten niet altijd. Op een volgende vergadering van de gecommitteerde geërfden van Oostveen op 27 januari 1778, waarin secretaris Johan Lambertus van Romond - we vinden zijn familiewapen op de kaart in de linker kolom tweede van boven - dit slechte nieuws had gebracht, werd dan ook

besloten voortaan geen gebruik meer te maken van de diensten van landmeter Back. Ook was men niet van zins hem iets te betalen voor zijn broddelwerk. De kaart werd vervolgens provisorisch opgehangen in de Geertekerk in Utrecht, waarvan een van de aanwezigen, te weten Adriaan van Bronkhorst - schepen en raad van de stad Utrecht; familiewapen links derde van boven – tevens kerkmeester was.

Opedoken uit archief

Hoe lang de kaart daar heeft gehangen en wat er daarna mee gebeurde is onduidelijk. Wel weten we dat de kaart in de tweede helft van de negentiende eeuw een aantal malen geheel of gedeeltelijk is gekopieerd; figuur 3 is een uitsnede uit een van die kopieën. In 1923

Fig. 4. Kader met tekst uit 1776, zoals door landmeter Back aangebracht op de kaart van figuur 1, onder links van het midden.

kwam men de kaart weer tegen, ditmaal in het Archief van het Waterschap Maartensdijk. Hij was opgerold en bevond zich in zo slechte staat dat dit 'pronkstuk' als er niet wat aan gedaan zou worden, onherroepelijk verloren zou gaan. Men besloot dan ook tot restauratie. De kaart werd op nieuw linnen gebracht en vervolgens bijgewerkt; daarbij werden onder andere gegevens gebruikt van een eerdere kopie van de kaart van Back uit 1798. Daarna werd de kaart schoon gemaakt en voorzien van een laagje vernis. Ook werd een kader toegevoegd met een tekst die aangaf dat de kaart in 1923 op last van het waterschap was hersteld en bijgewerkt. Tenslotte werd hij ingelijst en opgehangen in de Raadzaal van de gemeente Maartensdijk, waar ook de vergaderingen van het Waterschap Maartensdijk plaatsvonden.

Nader onderzoek

Men maakte bij de restauratie van 1923 van de gelegenheid gebruik om de kaart aan een nader onderzoek te onderwerpen. Daarbij bleek dat de hij bestond uit stukken van verschillende ouderdom. Bij het schoonmaken kwam, zoals eerder gemeld, het jaartal 1641 tevoorschijn. Verder was op stukken van de kaart het 17^e-eeuws handschrift overgeplakt met teksten in 18^e-

eeuws handschrift. Een eerste bewerking van de originele 17^e-eeuwse kaart vond plaats in 1764. De kaart werd daarbij versierd met de wapens van de gecommitteerde geërfden van Oostveen. In de linker kolom wapens staat dat van Johan Daniël d'Ablaing van Giessenburg bovenaan; hij was Domproost tot 1767.

22

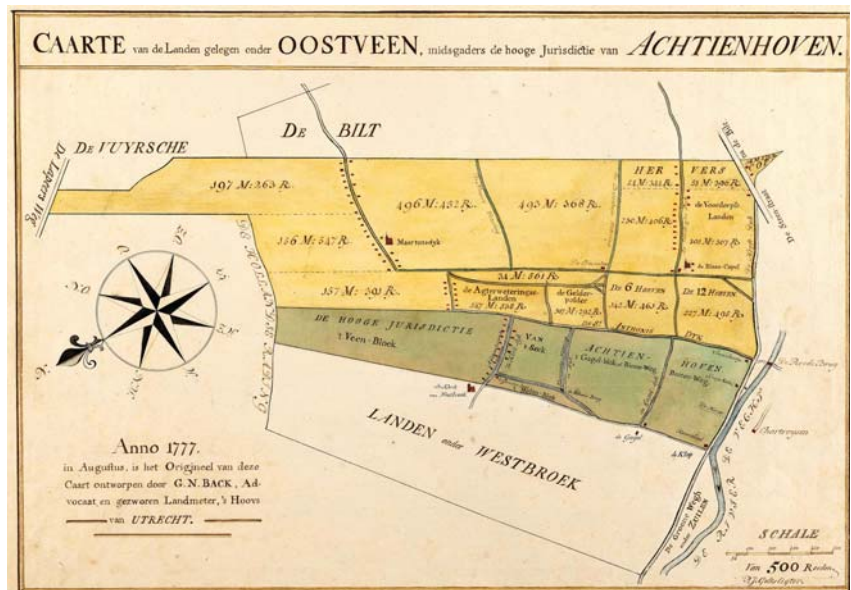

Fig. 5. Caarte van de landen gelegen onder Oostveen, mitsgaders de hooge jurisdictie van Achtienvoven, vervaardigd door landmeter G.N. Back in 1777. Collectie Het Utrechts Archief, catalogusnummer 2182.

In dezelfde kolom onderaan staat het wapen van David van Sorgen, in 1765/1766 schout van Oostveen. In 1769 of 1770 werd zijn taak overgenomen door Willem van Soesbeek, die zijn familiewapen liet bijplakken midden onder op de kaart. Het jaartal 1770 dat onder zijn wapen staat, werd toegevoegd tijdens de restauratie van 1923 om aan te geven dat het van later datum was. Een tweede en laatste bewerking door Back betreft de – zoals we eerder zagen niet geheel foutloze - aanpassing van de namen van eigenaren van percelen volgens de situatie in 1776.

Verwarring over poldernamen

Doordat de gerestaureerde kaart vanaf 1923 in de vergaderzaal van het waterschapsbestuur hing, konden de bestuursleden in een verloren momentje gemakkelijk even een blik op de kaart werpen. Daarbij viel het hen op dat de aanduidingen van de polders op de kaart van Back afweken van de op dat moment door het waterschap in de keuren van 1910 en 1922 gehanteerde – en tegenwoordig nog steeds gebruikte - poldernamen. In de keur of politieverordening van een waterschap zijn de verplichtingen van de ingelanden vastgelegd en de sancties bij het niet nakomen daarvan. Binnen de kring van deskundigen bleek er overigens ook geen overeenstemming te bestaan over de precieze grenzen van de Maartensdijkse polders. De verwarring over de poldernamen was zelfs zo groot dat er in 1925 door het waterschap een speciale notitie werd opgesteld om de verschillende aanduidingen van polders te inventariseren.

Het gebied dat Back op de kaarten van figuren 1 en 5 aanduidt als de 12 Hoeven is door de aanleg van de Utrechtse wijk Overvecht tegenwoordig niet meer terug te vinden. Ook de Voordorpse Landen, later Voorveldse polder, zijn thans nagenoeg geheel volgebouwd met de Utrechtse wijken Tuindorp-oost en Voordorp. De landen die Back aanduidt als de 6 Hoeven en de Gelderpolder staan nu samen

bekend als de Ruigenhoekse polder. De polder die Back in zijn kaart uit 1777 (figuur 5) weer geeft als Achterweteringse landen, is de huidige Gelderpolder. Back voorzag de Persijnpolder (figuur 5 157 M: 391R.) niet van een naam.

Verantwoording

Voor deze publicatie werd het Archief van het Waterschap Maartensdijk geraadpleegd: Regionaal Historisch Centrum Rijnstreek en Lopikerwaard, Waterschap Maartensdijk, beheersnr. H027, inv.nrs 37, 59 en 112. Zie verder de onderschriften bij de foto's.

Extra

Op www.stmaerten.nl vindt u verwijzingen naar eerdere publicaties van Kees Floor en naar de 'Rondleiding over oude kaarten' op het onlinemuseumdebilt.nl.

23

ONLINE MUSEUM
DE BILT

<https://onlinemuseumdebilt.nl>